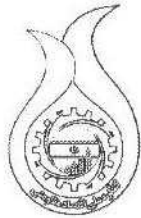

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقتصاد نفت و گاز

(میادین مشترک)

دکتر اله مراد سیف^۱

رضا آقا موسی تهرانی^۲

دانشگاه عالی دفاع ملی

تهران - ۱۳۹۳

۱- عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین (علیه السلام)

۲- دانش آموخته دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشگاه عالی دفاع ملی

سرشناسه: سیف، اله مراد، ۱۳۴۶
عنوان و نام پدیدآورنده: اقتصاد نفت و گاز (میادین مشترک)
مشخصات نشر: تهران؛ دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۸۸ ص
شابک: ۳-۲۱-۷۲۵۶-۶۰۰-۹۷۸-۵۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر
یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.
شناسه افروده: آقا موسی تهرانی، رضا ۱۳۳۵ - دانشگاه عالی دفاع ملی.
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۸۰۱۴۵
کد پیگیری: ۳۷۷۵۲۴۸

شناسنامه کتاب

نام کتاب: اقتصاد نفت و گاز (میادین مشترک)
تألیف: اله مراد سیف - رضا آقا موسی تهرانی
ویراستار ادبی: محمدرضا بختیاری
صفحه آرا: داود گوهری داناپور
طراح جلد: مرتضی محمدی
شابک: ۳-۲۱-۷۲۵۶-۶۰۰-۹۷۸-۵۰۰۰۰ ریال
قیمت: ۵۰۰ نسخه
شمارگان: ۵۰۰
ناشر: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (دعا)

نشانی انتشارات: تهران، ضلع شمالی بزرگراه شهید بابایی، بعد از اتوبان هنگام، دانشگاه عالی دفاع ملی
انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، تلفن: ۲۲۹۷۰۳۴۳
نشانی اینترنتی: www.sndu.ac.ir

همه حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۹
گفتار اول: کلیات میادین مشترک.....	۱۳
۱-۱- تعریف نفت و گاز.....	۱۳
۲-۱- مفهوم معادن نفت و گاز.....	۱۳
۳-۱- منابع طبیعی مشترک.....	۱۴
۴-۱- میادین مشترک ایران.....	۱۶
گفتار دوم: حقوق بین الملل میادین مشترک نفت و گاز.....	۲۱
۱-۲- دیدگاه‌های بین المللی.....	۲۱
۲-۲- رویه دولت‌های صاحب میدان مشترک.....	۲۴
۳-۲- رویه دولت‌های حاشیه خلیج فارس.....	۲۵
۴-۲- آرای دیوان بین المللی دادگستری و دیوان داوری.....	۲۷
۵-۲- مالکیت دائمی ملت‌ها بر منابع طبیعی.....	۳۲
گفتار سوم: پرداخت غرامت.....	۳۷
۱-۳- مبانی مسئولیت پرداخت غرامت.....	۳۷
۲-۳- ضوابط پرداخت غرامت.....	۳۹
۳-۳- حداقل و حداکثر پرداخت غرامت.....	۴۰
گفتار چهارم: فقه و حقوق نفت و گاز.....	۴۵
۱-۴- انواع معدن.....	۴۵
۲-۴- مالکیت معدن.....	۵۰
۳-۴- آثار مالکیت بر معدن.....	۵۴
۴-۴- اسباب مالکیت معدن.....	۵۵
۵-۴- حریم مالکیت.....	۵۹
گفتار پنجم: حقوق ایران در میدان مشترک پارس جنوبی.....	۶۳
۱-۵- تعریف میدان مشترک پارس جنوبی.....	۶۳
۲-۵- مسائل اقتصادی میدان مشترک پارس جنوبی.....	۶۴
۳-۵- قطر و تعدی به حقوق ایران در میدان مشترک پارس جنوبی.....	۶۷
۴-۵- میزان غرامت قطر از نفت، گاز و میعانات استحصالی پارس جنوبی.....	۷۰
منابع.....	۸۱

طلیحه سخن

آن‌چنان که از اسناد بالادستی و از جمله قانون اساسی بر می‌آید، نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با نظام‌های اقتصادی متعارف در دیگر کشورها که اغلب، ارزش‌ها و اصول حاکم بر «نظام اقتصاد آزاد» را پذیرفته‌اند تفاوت ماهوی و اساسی دارد. در نظام اقتصاد آزاد (یا به تعبیر دیگر اقتصاد متعارف) هدف کلی، تأمین «کارایی» و یا حداکثر رفاه، و ابزار آن نیز رقابت و فعالیت آزاد بازارها در اقتصاد و نقش محدود دولت تعریف شده است. در چنین مکتب فکری چندان مهم نیست که رفاه حداکثری چگونه و توسط چه کسانی تولید می‌شود و توزیع آن چگونه خواهد بود. در مقابل، نظام اقتصادی تعریف‌شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نظامی آرمان‌گرا و ارزش‌مدار بوده که هم در اهداف و هم در ابزارها با سایر نظام‌های اقتصادی تفاوت ماهوی دارد. «اقتصاد مقاومتی» که از جانب مقام معظم رهبری ^{علیه‌السلام} به‌عنوان یک علاج برای مشکلات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران مطرح شده است در واقع تبلور همان آرمان‌ها و اهدافی است که رد پای روشن آن در قانون اساسی و نیز فرمایشات امام خمینی ^{علیه‌السلام} پیدا و آشکار است. اگرچه در عصر حاضر به دلیل جهانی شدن اقتصاد از یک سو، و وجود تکانه‌های مختلف در اقتصاد جهانی که اثرگذار بر زندگی اقتصادی همه کشورهای جهان است از سوی دیگر، همه کشورها به مقاوم‌سازی اقتصادی توجه نموده‌اند و شاخص‌های سنجش مقاومت و تاب‌آوری در کنار شاخص‌های توسعه انسانی و توسعه پایدار در مجامع جهانی مانند مجمع جهانی اقتصاد و بانک جهانی برای رتبه‌بندی سالانه کشورها مورد استفاده قرار می‌گیرد، لیکن جمهوری اسلامی ایران که علاوه بر تکانه‌های عمومی اقتصاد جهانی با مشکلات و تهدیدات و مخاطرات سیاست ساخته نظام سلطه درگیر است، به دلایل مضاعفی نیازمند مقاوم‌سازی ساخت و بنیان اقتصاد خود می‌باشد و در این جهت الگوی خاص و ویژه خود را نیز خواهد داشت. برگزاری کنگره ملی اقتصاد مقاومتی فرصت مغتنمی بود که همفکری نخبگان در تصویرسازی درست از اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران صورت پذیرد. نتایج این کنگره نشان داد که چشم‌انداز اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران دارای ویژگی‌های زیر است:

- اقتصادی برخوردار از نظریه بومی مبتنی بر گفتمان ولایت فقیه و دارای نقشه راه روشن برای آینده، متناسب با ظرفیت‌های نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران.

- اقتصادی عدالت محور بر پایه بنیان‌های اخلاقی و متکی به روحیه خودباوری ملی و سرمایه‌های معنوی نظام اسلامی.
- اقتصادی توانمند و پایدار، متکی به ارزش‌ها و حمایت‌کننده از آرمان‌ها که پایگاهی مستحکم برای حرکت بالنده، رشد‌یابنده و انقلابی نظام اسلامی است.
- اقتصادی مکتبی و الهام‌بخش که با نوآوری و پویایی در تبدیل منابع و ظرفیت‌ها به قابلیت‌های راهبردی، رشد پویای اقتصادی عدالت محور و استحکام پایدار ساخت درونی قدرت نظام اسلامی را بازتولید می‌کند.
- اقتصادی با پویایی لازم برای پاسخ به نیازهای مشروع حال و آینده ملت و نظام اسلامی و با ویژگی مقاومت پیش‌دستانه و توانایی واکنش سریع و هوشمند به مخاطرات و تهدیدات اقتصادی.
- اقتصادی برخوردار از استحکام درونی با قابلیت ترمیم‌پذیری سریع در مواجهه با آثار تکانه‌های اقتصادی ناشی از رویدادها و تغییرات محیطی، در جهت تحقق اهداف اقتصادی نظام اسلامی.
- اقتصادی حامی محرومان و توده‌های مردم مستضعف، به‌عنوان حامیان اصلی انقلاب و پشتیبان حامیان انقلاب اسلامی در جهان برای تداوم مقاومت آنان در برابر استکبار جهانی.

دکتر اله مراد سیف

دبیر علمی محور راهبردی کنگره ملی اقتصاد مقاومتی

مقدمه

نفت و گاز از لحاظ اقتصادی و تجاری، کالایی بی‌مانند بوده و فراهم‌کننده منافع سرشار برای کشورهای صاحب نفت و گاز است. این صنعت به دلیل ایفای نقش تعیین‌کننده در عرصه سیاست بین‌الملل و ایجاد امنیت از طریق وابسته‌نمودن صنعت کشورهای جهان به خود حائز اهمیت بوده و موجب شده است کلیه منابع نفت و گازی که به‌ویژه میان کشورهای همسایه به‌صورت مشترک وجود دارد، به‌شدت مورد توجه قرار بگیرد. عموماً تلاش کشورها بر این امر معطوف بوده است که ابتدا با استفاده از حداکثر توان دیپلماتیک خود به دنبال قانونمند نمودن نحوه بهره‌برداری و انتفاع از این میادین باشند. لکن چنانچه از این طریق نتوانند به نتیجه مطلوب نائل گردند غالباً سیاست حداکثر استفاده و بهره‌برداری بی‌رحمانه از میادین مشترک را در دستور کار خود قرار می‌دهند. این موضوع در عملکرد کشور قطر در مواجهه با میدان پارس جنوبی به‌طور کامل مشهود است.

طبیعت سیال مواد هیدروکربوری به‌ویژه گاز طبیعی در میادین مشترک، موجب شده است درخصوص حقوق مالکیت مواد نفتی موجود در میادین مشترک در فرضی که کشورهای همسایه به توافقی در این مورد نرسیده باشند، به‌عنوان یک مسئله حقوقی در این کتاب مورد توجه قرار گیرد.

مسئله دیگری که در اینجا مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است، ضمانت اجرا و میزان خسارات قابل مطالبه به‌واسطه تخلف از معیارهای حقوقی یا حسب مورد تعهدات قراردادی است که میان کشورهای همسایه درخصوص میادین مشترک وجود دارد.

نسبت به مسئله اول برخی از حقوق‌دانان معتقدند نفت و گاز در زیر زمین مانند جانوران وحشی یا پرندگان هستند که در ملک هر کس بروند، صاحب زمین نسبت به آن حق پیدا می‌کند و می‌تواند آن را حیازت کرده و مالک آن شود. لذا وقتی مالکی در ملک خود حفاری می‌کند و به مخزن نفت یا گازی می‌رسد و آن را استخراج می‌کند، حقوق مالکانه نسبت به آن به‌دست می‌آورد، حتی اگر نفت یا گاز استحصال از مخزنی باشد که بخشی از آن در زمین کشور همسایه قرار داشته باشد. براین اساس تنها راه جبران خسارات وارده، آن است که کشور همسایه نیز تاجایی که می‌تواند با حفر چاه در زمین خود از مخزن بهره‌برداری کرده و نگذارد نفت و گاز موجود در مخزن سرزمینی خود به‌سمت کشور

همسایه هدایت گردد. در نتیجه طبق این دیدگاه مالکیت یا حاکمیت بر زمین لزوماً به منزله مالکیت بر نفت و گاز تحت الارض نخواهد بود.

دیدگاه دیگر معتقد است چنین مخازنی حکم مال مشاع را دارد که هیچ یک از شرکا نمی تواند بدون رضایت شریک دیگر در آن دخل و تصرف نماید. این دیدگاه امروزه تاحدی مورد قبول کشورهای ذی نفع قرار گرفته و با توجه به اصل همکاری در بهره برداری مشترک، موافقت نامه های متعددی میان این گونه کشورها در این خصوص تنظیم گردیده است. دیدگاه بینابین دیگری نیز مبتنی بر اصول کلی حقوق قابل طرح است که در ادامه به آن پرداخته شده است. لکن در فقه اسلامی موضوع به نحو متمایزی تبیین گردیده که آثار و ضمانات اجرای مختص خود را نیز همراه خواهد داشت. حسب اطلاعات موجود، تاکنون بیش از ۱۴۰ مورد موافقت نامه بین المللی منعقد گردیده که یا به طور مستقیم به همکاری در بهره برداری از منابع نفت و گاز مشترک اشاره دارد یا به موضوعات خاصی در خصوص تحدید حدود مرزی توجه نموده است. بر این اساس چنانچه توافقی میان کشورهای همسایه وجود داشته باشد اما یکی از طرفین تخلفی نسبت به مفاد توافق انجام داده باشد، اگر این تخلف مطابق قواعد بازرگانی فراملی مشروع شناخته شود و به عنوان مثال ناشی از مصوبات مجالس قانونی آن کشور باشد، حداقل خسارات وارده یعنی خسارات مادی قابل مطالبه خواهد بود. اما چنانچه این تخلف نامشروع تشخیص داده شود، حداکثر خسارات قابل مطالبه خواهد بود. این خسارات شامل خسارات مادی، خسارات ناشی از عدم نفع و منافع ناشی از نقض قرارداد که برای متخلف حاصل شده و منافع انتظاری می باشد. چنانچه توافقی نیز میان کشورهای همسایه وجود نداشته باشد، به استناد تصرف غیرقانونی و فراتر از سهم خود بر منابع طبیعی کشور همسایه، از طریق اقدام به استخراج مواد هیدروکربوری، این امر موجب احراز مسئولیت مدنی دولت متجاوز و قابلیت مطالبه خسارات مادی از دست رفته خواهد بود. البته برای اثبات مسئولیت کشور همسایه باید اثبات نمود که مواد هیدروکربوری سرزمینی به واسطه اقدام مذکور حرکت کرده و به سمت سرزمین های دولت مجاور منتقل شده است. اقت فشار غیرطبیعی میدان مشترک، اماره مناسبی جهت احراز این امر می باشد.

از آنجا که در این کتاب به دنبال تشریح ضوابط حقوقی حاکم بر حقوق مالکیت میدان مشترک به عنوان یک پدیده معین هستیم و از سوی دیگر به موجب آن زمینه ای برای طرح دعا علیه کشورهای متجاوز به حریم و حقوق جمهوری اسلامی ایران همچون کشور قطر در موضوع میدان گازی پارس جنوبی فراهم می سازد؛ لذا این مجموعه یک پژوهش کیفی و با ماهیت کاربردی است.

در این کتاب ابتدا به موضوع شناسی و بیان اوصاف و مشخصات کلی میادین مشترک پرداخته شده است. گفتار دوم به تبیین حقوق، تکالیف و بررسی الزامات حاکم بر حقوق بین الملل، آرای بین المللی و موافقت نامه های دوجانبه و نظرات مطرح شده مختلف می پردازد که البته نظریه جدیدی نیز مبتنی بر اصول مزبور در این پژوهش ارائه شده است. در گفتار سوم مسئولیت واقعی و مسئولیت بین المللی و قابل مطالبه از اقدام غیرحقوقی دولت های متجاوز همچون قطر به حریم تحت مالکیت جمهوری اسلامی ایران مورد بحث قرار گرفته است. در گفتار چهارم برای اولین بار به بررسی انواع معادن، نظریات مالکیت بر معادن، مالکیت میادین مشترک و نحوه بهره برداری از آنها و حدود بهره برداری از میادین مشترک در فقه اسلامی، پرداخته شده است. گفتار پایانی نیز به مطالعه موردی بر میدان گازی پارس جنوبی از لحاظ فقهی، حقوقی و فنی اختصاص یافته است.